

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

І. С. СЮЙВА, кандидат юридичних наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: irynasiuiva2008@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню законодавчого забезпечення використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції. Актуальність теми дослідження зумовлена вагомим значенням використання лісових ресурсів у сільському господарстві в економіці України. Діяльність у сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції спрямована як на забезпечення публічних інтересів (продовольча безпека, зайнятість населення та ін.) так і приватних (задоволення особистих потреб у продуктах харчування, джерело додаткового доходу та ін.).

Аналіз законодавчої бази з досліджуваної теми дозволив зробити висновок, що наявність відносно відособленої сукупності правових норм, пов'язаних метою та правовими принципами регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві свідчить про формування міжгалузевого інституту правового регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві у системі аграрного, екологічного, природоресурсного права України. Законодавство про використання лісових ресурсів в сфері виробництва сільськогосподарської продукції може бути класифіковано на окремі групи. Критеріями для класифікації є: зміст правового регулювання, галузь права до якої належить норма права, характер правових норм, форма використання лісових ресурсів та ін.

Ключові слова: аграрне законодавство, лісові ресурси, сільськогосподарська продукція, сільськогосподарське виробництво

Актуальність.

В теорії аграрного права В.М. Єрмоленко, слушно зауважує про розширення сфери правового регулювання аграрного права України та появу нових норм та інститутів, які пов'язані із сільським господарством України. Таким правовим інститутом є і правове регулювання

відносин в сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві. Діяльність в сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції відіграє надзвичайно важливу роль в економіці України. У разі, якщо суб'єктний склад такої діяльності утворюють суб'єкти господарювання, то їх основною метою виступає

забезпечення продовольчої безпеки держави, вирішення проблеми зайнятості населення та отримання прибутку. Якщо ж діяльність в сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції провадять особисті селянські господарства та інші фізичні особи, то така діяльність спрямована на отримання додаткового доходу, а отже і на подолання проблеми бідності в Україні. Зазначене зумовлює актуальність проведення досліджень, спрямованих на аналіз законодавчого регулювання відносин в даній сфері.

Як слушно зазначає П.Ф. Кулинич (Кулинич, 2017: 79), не варто застосовувати норми лише аграрного права для висвітлення проблематики продовольчої безпеки України. В контексті цього, саме правове регулювання діяльності в сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції є яскравим прикладом взаємодії норм аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного, господарського та інших галузей права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В юридичній літературі питанням аналізу законодавства в сфері використання лісових ресурсів, в тому числі і в галузі сільського господарства приділяли увагу такі вчені як Балюк Г.І., Гафурова О.В., Гетьман А.П., Дейнега М.А., Єрмоленко В.М., Каракаш І.І., Кобецька Н.Р., Краснова М.В., Носік В.В., Малишева Н.Р., Марусенко Р.І., Мірошніченко А.М., Мунтян В.Лі. Непійвода В.П., Разметаєв С.В., Статівка А.М., Уркевич В.Ю., Шульга М.В., Шемшученко Ю.С. та інші. Зважа-

ючи на постійні законодавчі зміни в сфері використання природних ресурсів, доцільним є проведення огляду законодавства про використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції.

Метою дослідження визначено проведення аналізу законодавства в означеній сфері, його класифікація та загальна характеристика.

Результати.

З метою аналізу законодавства про використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції доцільним є проведення його класифікації. Так, за змістом правового регулювання можна виділити: а) норми, які визначають правовий режим лісових ресурсів, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції; б) норми, які закріплюють вимоги до виробників сільськогосподарської продукції та інших суб'єктів, які є учасниками цих правовідносин; в) норми, які визначають особливості виробничого процесу в сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві; г) норми, які визначають особливості реалізації виробленої (зібраної) продукції.

За характером правових норм: а) норми процесуального (процедурного) характеру, які закріплюють процедуру набуття прав на лісові ресурси, одержання дозвільних документів тощо; б) норми матеріального характеру, які закріплюють права та обов'язки виробників сільськогосподарської продукції.

За формою використання лісових ресурсів у сільському господарстві: а) норми, які визначають особливості використання лісових ресурсів у сільському господарстві у порядку

загального природокористування; б) норми, які визначають особливості використання лісових ресурсів у сільському господарстві у порядку спеціального природокористування.

За галузеву ознакою можна виокремити наступні групи норм, які регламентують діяльність щодо використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції: а) норми конституційного права; б) норми господарського та цивільного права, в) норми екологічного права; г) норми аграрного права; д) норми природоресурсного права; е) норми земельного права та ін. Саме останній критерій класифікації покладено в основу даного дослідження.

Основою правового регулювання відносин щодо використання лісових ресурсів у сільському господарстві України є Конституція України¹, прийнята 28 червня 1996 року. Роль і значення Конституції України у державі і правотворенні неможливо переоцінити. Як зазначає В. Погорілко, чинна Конституція України - це будівельник нашого суспільства і нашої держави, творець благ кожної людини (Погорілко, 2005: 23).

Норми Конституції України закріплюють правовий режим природних ресурсів, в тому числі землі та лісових ресурсів, визначають основні принципи забезпечення екологічної безпеки (ст. 16), закріплюють гарантії права на підприємницьку діяльність (ст. 42), встановлюють основи державного регулювання економіки України, зміст і спрямованість діяльності державних органів, в тому числі і в сфері використання лісових ресурсів в сільському господарстві України (ст. 16), зобов'я-

зують кожного дбайливо ставитися до природи, тобто раціонально та ефективно використовувати природні ресурси (ст. 66), визначають конституційні основи юридичної відповідальності, в тому числі і в сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві та ін.

Зазначені вище конституційно-правові норми, що закріплюють правові основи використання природних ресурсів в сільському господарстві, повинні бути конкретизовані і розкриті в галузевому законодавстві України, тобто, природоресурсному, екологічному, аграрному, господарському тощо. При цьому основою правового регулювання має бути закон, оскільки згідно зі ст. 92 Конституції України виключно законами визначаються основи використання природних ресурсів та правові засади і гарантії підприємництва.

На відносини у сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві розповсюджуються загальні норми та правила щодо зайняття господарською діяльністю. Норми з провадження господарської діяльності деталізовано і в межах Цивільного та Господарського кодексів України (далі – ГК України).

На суб'єктів господарювання, які використовують лісові ресурси, в сфері сільськогосподарського виробництва поширюються норми господарського законодавства щодо засобів державного та технічного регулювання у сфері господарювання (ліцензування, квотування, стандартизація тощо), утворення та припинення суб'єктів господарювання, господарських зобов'язань, відпові-

¹ Нормативно-правові акти, які використані в цій статті, розміщені на офіційному сайті Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua>

дальності за порушення в сфері господарювання та інші норми.

Загальні засади використання природних ресурсів у сфері господарювання визначено Главою 15 ГК України (ст. 148–153). Зокрема, передбачено можливість надання у власність суб'єктам господарювання земель із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться на ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності.

Вищезазначені норми відносяться до норм загального характеру, оскільки обумовлюють правила ведення господарської діяльності і регламентують поведінку суб'єктів у межах всіх сфер здійснення господарської діяльності. Відповідно до ст. 258 ГК України особливості правового регулювання господарських відносин визначаються залежно від сфери суспільного виробництва, в якій складаються ці відносини, особливостей галузі господарювання, виду господарської діяльності, економічної форми результату господарської діяльності, простору, на якому складаються господарські відносини (внутрішньому чи зовнішньому ринку), особливостей суб'єктів, між якими виникають господарські відносини.

Базовим законодавчим актом, що регулює відносини в галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище, в тому числі і в сільському господарстві, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.

Питанням регулювання використання природних ресурсів присвячений розділ IX Закону. В якому визначені особливості спеціального природокористування, закріплено обов'язок дотримання екологічних вимог закріплених в ст. 40 Закону України у разі здійснення діяльності з використанням лісових ресурсів. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» конкретизує права та обов'язки у сфері використання природних ресурсів (ст. 9, ст. 12), значна увага приділена питанням державного регулювання в сфері природокористування (Розділ IV).

Особливості використання лісів як природних ресурсів регулює природоресурсне законодавство, зокрема, основними є норми Лісового кодексу України (надалі - ЛК України) та Земельного кодексу України (надалі - ЗК України).

Важливе значення цих кодифікованих актів пояснюється тим, що лісові землі розглядаються як основний засіб виробництва сільськогосподарської продукції в лісовому господарстві, а також нерозривним зв'язком земельних та лісових відносин. Як зазначається в спеціальній літературі, право власності на землю завжди виступає неодмінною умовою права власності на ліси, а завдяки окремим нормам Лісового та Земельного кодексів у законодавстві знайшла відображення концепція про співвідношення землі й лісу як головної речі та приналежності (Мішенін, 2004: 132; Завгородня, 2008: 70).

Правовий режим земель лісогосподарського призначення визначено гл. 11 ЗК України. Аналіз ч. 1 ст. 56 ЗК України, яка визначає склад земель лісогосподарського призначення, свідчить, що Лісовий кодекс ви-

значає правовий режим таких земель дещо ширше (ст. 1 ЛК України).

Питання права власності на землі лісогосподарського призначення врегульовано ст. 56 ЗК України, відповідно до якої дані землі можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Втім, отримання їх у приватну власність ускладнено нормами, положення яких, в певній мірі, встановлюють заборону такої передачі із земель державної і комунальної власності (п. г) ч. 4 ст. 83 ЗК України заборона передачі земель лісогосподарського призначення із комунальної власності; п. г) ч. 4 ст. 84 ЗК України заборона передачі земель лісогосподарського призначення із державної власності), окрім випадків, визначених ЗК України. Таким чином, відповідно до земельного законодавства суб'єкти господарювання можуть набувати право на земельні ділянки лісогосподарського призначення у наступних випадках: а) у разі передачі самоврядування безоплатно або за плату громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади та органів місцевого замкнених земельних ділянок лісогосподарського призначення загальною площею до 5 га у складі угідь селянського, фермерського та інших господарств (ч. 2 ст. 56 ЗК України; ч. 8 ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство»); б) у разі набуття у власність земельних ділянок деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення (ч. 2 ст. 56 ЗК України).

Мірошниченко А.М. та Марусенко Р.І. (Мірошниченко & Марусенко, 2009: 157; Мірошниченко, 2011: 343) звертали увагу і на інші потенційні можливості форм набуття права власності на землі лісогосподарського призначення. Зокрема, до таких форм

відноситься можливість набуття земельних ділянок лісогосподарського призначення від приватних власників (що набуває форми вторинного набуття), або зміни цільового призначення земельних ділянок приватної власності на землі лісогосподарського призначення, що може бути здійснено при створенні лісів (первинне набуття). Така можливість підтверджена ч. 3 ст. 56 ЗК України та ст. 12 ЛК України.

Важливе значення мають норми Лісового кодексу, що регламентують побічне користування лісовими ресурсами, в межах якого може здійснюватись виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції. Зокрема, ЛК України визначено види побічних лісових користувань (ст. 73 ЛК України), вимоги до здійснення побічних лісових користувань (ч. 2 ст. 73 ЛК України), особливості виділення земельних ділянок для здійснення такого виду користування лісовими ресурсами для виробництва сільськогосподарської продукції (ч. 5 ст. 18, ст. 68 ЛК України) та інші питання.

Земельним кодексом України закріплена пріоритетність норм земельного законодавства перед нормами лісового законодавства при регулюванні відносин щодо земель лісогосподарського призначення. Так, згідно зі ст. 3 ЗК України земельні відносини, які виникають при використанні лісів, регулюються також нормативно-правовими актами про ліси, якщо вони не суперечать ЗК України. Дана пріоритетність віднайшла своє закріплення і в нормах ЛК України. Відповідно до п. 2 ст. 5 ЛК України правовий режим земель лісогосподарського призначення визначається нормами земельного законодавства.

Слід зазначити про можливість використання земельних ділянок, на

яких знаходяться лісові насадження у вигляді полезахисних смуг, для виробництва сільськогосподарської продукції. Особливого значення дане питання набуває в контексті реформування земельних правовідносин, оскільки з 1 січня 2019 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10 липня 2018 р. Зазначеним Законом були внесені зміни до ЗК України шляхом доповнення гл. 5 ст. 37-1, яка визначає правовий режим полезахисних лісових смуг. Зокрема, відповідно до п. 7 цитованої статті земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення, передаються у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам або в оренду фізичним та юридичним особам з обов'язковим включенням до договору оренди землі умов щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функцій агролісотехнічної меліорації.

Правила утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, має розробити Кабінет Міністрів України.

Норми аграрного права визначають правовий статус виробників сільськогосподарської продукції та закріплюють їх права щодо користування лісовими ресурсами. В аграрному законодавстві на рівні спеціальних законів визначено правовий статус

лише фермерських господарств, КСП та сільськогосподарських кооперативів. Щодо решти суб'єктів господарювання – аграрних господарських товариств, державних сільськогосподарських підприємств, об'єднань підприємств у сільському господарстві, то питання використання лісових ресурсів у сільськогосподарському виробництві регламентуються ст. 152 ГК України, відповідно до якої суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку лісові ресурси, що знаходяться на наданій йому земельній ділянці.

Норми аграрного законодавства закріплюють особливості використання лісових ресурсів для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та розвитку інших видів господарської діяльності у сільському господарстві не пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. На відносини, які виникають при цьому, поширюються Закони України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», «Про захист рослин», «Про карантин рослин» та ін.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про рослинний світ» питання селекції дикорослих рослин регулюються спеціальним законодавством. Зокрема, ці питання є предметом регулювання Закону України «Про насіння та садивний матеріал». З метою боротьби з деградацією земель та опустелюванням розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р затверджено Національний план дій, яким передбачено створення протягом 2016–2020 рр. насінневих банків для збереження насіння аборигенних деревних порід та чагарників, придатних для лісорозведення у посушливих умовах.

Висновки і перспективи.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: наявність відносно відособленої сукупності правових норм, пов'язаних метою та правовими принципами регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві свідчить про формування міжгалузевого інституту правового регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві у системі аграрного, екологічного, природоресурсного права України. Законодавство про використання лісових ресурсів в сфері виробництва сільськогосподарської продукції може бути класифіковано на окремі групи. Критеріями для класифікації є: зміст правового регулювання, галузь права до якої належить норма права, характер правових норм, форма використання лісових ресурсів та ін.

Законодавство у сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві є великим за обсягом, мають місце окремі суперечності між нормами ЛК України та ЗК України. Наразі триває оновлення законодавства в досліджуваній сфері.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко В.М. Перспективні напрями розвитку сучасних аграрних відносин. Пріоритетні напрями розвитку аграр-

ного законодавства і права в сучасних умовах: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 20 квітня 2018 р.). Харків: Юрайт, 2018. С. 3–10.

2. Кулинич П.Ф. Земельно-правові проблеми забезпечення продовольчої безпеки України у XXI ст. Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів. Харків: Право, 2017. 164 с.
3. Погорілко В. Роль і значення Конституції в українському правотворенні і розбудові держави. Вісник НАН України. 2005. № 12. С. 23–32.
4. Мішенін Є.В. Еколого-економічні та правові передумови трансформації власності на лісові ресурси. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економіка. Вип. 69. Донецьк: ДонНТУ, 2004. С. 131–136.
5. Завгородня В.М. Проблеми формування юридичної конструкції права власності на ліси в Україні. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2008. № 1. С. 69–73.
6. Мірошниченко А.М., Марусенко Р.І. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України. Київ: Правова єдність, 2009. 496 с.
7. Мірошниченко А.М. Земельне право України: підручник. Київ: Алерта; Центр учбової літератури, 2011. 680 с.

References

1. Yermolenko, V.M. (2018). Perspektivnyi napriamy rozvytku suchasnykh ahrarnykh vidnosyn [Perspective directions of development of modern agrarian relations]. Priorytetni napriamy rozvytku ahrarnoho zakonodavstva i prava v suchasnykh umovakh: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 20.04.2018). Kharkiv: Yurait, 3–10.
2. Kulynych, P.F. (2017). Zemelno-pravovi problemy zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy u XXI st. [Land legal prob-

- lems of food security of Ukraine in the XXI century]. *Pravovi zasady ekolohichnoi ta prodovolchoi bezpeky: problemy implementatsii mizhnarodnykh standartiv*. Kharkiv: Pravo, 164.
3. Pohorilko, V. (2005). Rol i znachennia Konstytutsii v ukrainskomu pravotvorenni i rozbudovi derzhavy [The role and importance of the Constitution in Ukrainian law-making and state-building]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 12, 23–32.
 4. Mishenin, Ye.V. (2004). Ekoloho-ekonomichni ta pravovi peredumovy transformatsii vlasnosti na lisovi resursy [Ecological-economic and legal preconditions for the transformation of ownership of forest resources]. *Naukovi pratsi Donetskooho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomika*. Donetsk: DonNTU, 69, 131–136.
 5. Zavorodnia, V.M. (2008). Problemy formuvannia yurydychnoi konstruktsii prava vlasnosti na lisy v Ukraini [Problems of formation of legal structure of ownership of forests in Ukraine]. *Pravovyi visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, 1, 69–73.
 6. Miroshnychenko, A.M. & Marusenko, R.I. (2009). *Naukovo-praktychnyi komentar Zemelnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Land Code of Ukraine]. Kyiv: Pravova yednist, 496.
 7. Miroshnychenko, A.M. (2011). *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine]. Kyiv: Alerta; Tsentri uchbovoi literatury, 680.
-

I.S. Siuiva (2019). Legislative support for the use of forest resources for the production of agricultural products in Ukraine. Law. Human. Environment, 10(3): 28-35.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.004>

Summary. *The article is devoted to the study of legislative support for the use of forest resources for the production of agricultural products. The urgency of the research topic is determined by the importance of the use of forest resources in agriculture in the Ukrainian economy. Activities in the field of utilization of forest resources for the production of agricultural products are aimed at securing public interests (food security, employment, etc.) and private ones (meeting personal needs in food, source of additional income, etc.).*

The analysis of the legislative framework on the subject under study made it possible to conclude that the presence of a relatively isolated set of legal norms related to the purpose and legal principles of the regulation of the use of forest resources in agriculture testifies to the formation of a cross-sectoral institute of legal regulation of the use of forest resources in agriculture in the system of agrarian, ecological, natural resources law of Ukraine. Legislation on the use of forest resources in the field of agricultural production can be classified into separate groups. The criteria for classification are: the content of legal regulation, the branch of law to which the rule of law belongs, the nature of legal norms, the form of use of forest resources, and others.

Keywords: *agrarian law, forest resources, agricultural products, agricultural production*
